

فیروز آباد

تاریخ ، فرهنگ

به کوشش

روح انگیز کراچی

پرویشکا و علامہ انسانی و مطالعات فرہنگی

فیروز آباد

تاریخ، فرهنگ

به کوشش

روح‌انگیز کراچی

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

تهران، ۱۳۹۶

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

تهران، صندوق پستی ۶۴۱۹-۱۴۱۵۵، تلفن: ۳-۸۸۰۴۶۸۹۱، فکس: ۸۸۰۳۶۳۱۷

فیروزآباد

تاریخ، فرهنگ

به کوشش: روح‌انگیز کراچی
مدیر انتشارات: ناصر زعفرانچی
صفحه‌آرا: زینب جهانیان
مسئول فنی: عرفان بهاردوست
ناظر چاپ: مجید اسماعیلی زارع
چاپ اول: ۱۳۹۶
شمارگان: ۵۰۰ نسخه
چاپ و صحافی: تفرید

حق چاپ برای پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی محفوظ است.

سرشناسه: کراچی، روح‌انگیز، ۱۳۳۳ -

عنوان و نام پدیدآور: فیروزآباد: تاریخ، فرهنگ/ به کوشش روح‌انگیز کراچی.

مشخصات نشر: تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۳۹۶.

مشخصات ظاهری: ع، ۱۰۸۰ ص: جدول.

شابک: 978-964-426-942-4

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا

یادداشت: کتابنامه.

یادداشت: نمایه.

موضوع: فیروزآباد (فارس)

موضوع: Firuzabad (Fars, Iran)

موضوع: فیروزآباد (فارس) — تاریخ

موضوع: Firuzabad (Iran: Fars) -- History

شناسه افزوده: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

شناسه افزوده: Research Institute for Humanities and Cultural Studies

رده بندی کنگره: ۱۳۹۶ ۴۴۰/۶۳۱/۲۱۱۱ DSR

رده بندی دیویی: ۹۵۵/۶۳

شماره کتابشناسی ملی: ۴۸۷۹۹۵۳

فهرست مطالب

پیشگفتار.....	م
بخش نخست: جغرافیای طبیعی.....	۱
جغرافیای طبیعی	
ستاره محمد حسنی.....	۳
بخش دوم: جغرافیای تاریخی و پیشینه شهر.....	۱۳
فیروزآباد، پیش از تاریخ	
سیروس برفی.....	۱۵
جغرافیای تاریخی اردشیرخره در دوره ساسانی - اسلامی	
جواد نیستانی.....	۳۲
بررسی مرزهای «خره اردشیر» و چگونگی شکل‌گیری و گسترش آن	
فرهاد وداد.....	۵۲
اردشیرخره به روایت شاهنامه	
روح انگیز کراچی.....	۶۸
اوضاع تاریخی - سیاسی فیروزآباد از آغاز تا پایان قاجاریه	
مصطفی وکیلی.....	۷۵
فیروزآباد در دوران تاریخ معاصر	
منصور نصیری طیبی.....	۱۱۳
دارالکتب فیروزآباد، میراثی کهن از آل بویه	
حسین متقی.....	۱۲۶

و فیروز آباد تاریخ، فرهنگ

فیروزآباد، شهری به سرسختی اساطیر

روح‌انگیز کراچی ۱۳۴

بخش سوم: باستان‌شناسی ۱۳۹

فیروزآباد

دیتیش هوف ۱۴۱

در زمینه بازسازی برج فیروزآباد

دیتیش هوف ۱۵۳

معمای پیشکش‌های نذری در ایران زردشتی

دیتیش هوف ۱۶۵

فیروز آباد

دیتیش هوف ۱۸۱

پل و کتیبه مهرنرسه در تنگاب فیروزآباد (بنای خیریه وقف شده)

دیتیش هوف ۱۸۸

جنگ سواران، نقش برجسته «تنگاب» در فیروزآباد

هوبر توس فون گان ۱۹۲

اردشیرخوره

کلیفورد ادموند باسورث ۲۱۲

گور و فیروزآباد کنونی

علی سامی ۲۱۵

طربال، کربال، هنگ‌بال

احمد اقتداری ۲۲۷

چند مهر از کشاورزان فیروزآباد در پایان دوره ساسانی

علی حصوری ۲۳۳

اردشیرخوره درم خانه‌ای کهن در عصر ساسانی

صفورا برومند ۲۴۴

کشف آرامگاه منقوش در شهرگور(اردشیرخوره) فیروزآباد

علیرضا جعفری‌زند ۲۵۳

بررسی چهارطاقی‌های ساسانی شهر فیروزآباد

میلاد وندانی ۳۱۲

نقش برجسته فیروزآباد، اشتباه حجار در انتخاب صخره

علیرضا بهرمان ۳۵۴

اردشیرخوره، پایتخت مذهبی ساسانیان

میلاد وندائی، رؤیا تاج بخش ۳۷۸

کاروانسراهای فیروزآباد

سیامک بصیری ۴۰۹

سه اثر باستانی مذهبی شهرستان فیروزآباد

جمشید صداقت کیش ۴۲۳

کشف قلعهٔ سهراب در کوه خرّقه

احمد معرفت ۴۳۸

قدیمی ترین رصدخانه ایران، سازه‌ای معماگونه

گزارش علیرضا جعفری زند ۴۴۰

معرفی کتاب بررسی باستان‌شناسی فیروزآباد ۴۴۳

بخش چهارم: جغرافیای اقتصادی ۴۴۵

صنایع و معادن

سهراب بهلولی ۴۴۷

کشاورزی و باغداری ۴۵۵

دامداری ۴۶۰

تجارت ۴۶۲

بخش پنجم: جغرافیای انسانی ۴۶۳

جمعیت، نژاد ۴۶۵

دین، پیشه‌ها و صنایع ۴۶۶

آیین‌ها ۴۶۷

آداب و رسوم نوروز در فیروزآباد قدیم ۴۶۷

مراسم خواستگاری و عروسی در فیروزآباد

زهره ده‌شهری ۴۶۸

مراسم عروسی

اسماعیل رهبری ۴۷۰

ح فیروز آباد تاریخ، فرهنگ

مراسم مربوط به زن زانو

۴۷۸..... زهره ده شهری

مراسم عزاداری

۴۷۹..... اسماعیل رهبری

مراسم تعزیه

۴۸۳..... اسماعیل رهبری

باورهای عامیانه

۴۸۸..... یادگاری از بهمنجنه: مراسم کوس کیلی

۴۸۸..... روح انگیز کراچی

افسون کژدم

۴۸۹..... روح انگیز کراچی

مراسم چل کچلک

۴۹۰..... بهرام و کیلی

فرهنگ مردم

۴۹۰..... اسماعیل رهبری

ضرب المثل‌های فیروزآبادی

۴۹۶..... مهرداد هدایتی، عبدالله پناهی، نرگس ده شهری

۵۰۲..... بازی‌ها

۵۰۵..... ترانه‌ها، لالایی‌ها و واسونک‌ها

قصه سبز قبا

۵۱۰..... مهرانگیز کراچی

۵۱۴..... غذاهای فیروزآبادی

۵۲۷..... معرفی کتاب حرف‌های گوشه‌دار

۵۲۹..... بخش ششم: زبان‌شناسی

گونه زبان فیروزآبادی

۵۳۱..... ایران کلباسی

درآمدی بر مقایسه واژگان فارسی فیروزآبادی و گویش لری

۵۴۵..... افضل مقیمی

آشنایی با زبان گونه‌های فیروزآبادی

عبدالنبی سلامی ۵۶۶

بررسی ریشه‌شناختی واژه‌هایی از گویش فیروزآبادی

روح‌انگیز کراچی، افضل مقیمی، اسفندیار ظاهری ۶۱۴

توصیف فعل در فارسی فیروزآبادی

افضل مقیمی، روح‌انگیز کراچی ۶۳۰

نمونه‌ای از لهجه روستای دهرم ماجرای سفر خالو بالاخان به مالزی

غلامحسین اولاد ۶۵۱

نمونه‌ای از گویش محلی یک بانوی فیروزآبادی

اسماعیل رهبری ۶۶۱

معرفی کتاب فارسی فیروزآبادی

معرفی کتاب بررسی گویش گورکانی، گویش مردم روستای بایگان فیروزآباد ۶۶۵

بخش هفتم: فرهنگ و ادبیات

ابن‌مقفع (روزبه پسر داذویه) ۶۶۷

آذرتاش آذرنوش ۶۷۱

ابن‌مقفع و افزودن اندیشه‌های مانوی به کلبه و دمنه

فرانک جهانگرد ۶۸۱

مجدالدین فیروزآبادی

شهباز محسنی ۷۰۱

شاعری نویافته از سرزمین فیروزآباد

روح‌انگیز کراچی ۷۱۰

درآمدی بر شعر و اندیشه‌ی واله فیروزآبادی

جواد امیرسالاری ۷۱۴

عبدالصمد فیروزآبادی دانشمندی گمنام از دیار فیروزآباد فارس

حسین متقی ۷۲۷

معرفی کتاب دانشوران و بزرگان فیروزآباد ۷۳۰

بخش هشتم: ساختار شهرستان ۷۳۱

آموزش و پرورش در فیروزآباد

عبدالله پناهی ۷۳۳

مخابرات، بهداشت و درمان ۷۴۷

محدوده پیشین شهر ۷۴۹

محله‌های قدیمی فیروزآباد

عبداله پناهی ۷۵۰

جاذبه‌های طبیعی

بهرام نجف‌زاده ۷۵۲

شهر جور، شهر گلاب

رسول صادقی ۷۵۴

گیاهی دیرینه، پیرامون آتشگاهی خاموش

روح‌انگیز کراچی ۷۵۶

بخش نهم: ایل قشقایی ۷۶۱

سیری گذرا بر اوضاع سیاسی - اجتماعی ایل قشقایی

منصور نصیری طیبی ۷۶۳

نگاهی به دست‌بافته‌های قشقایی

درنا شهبازی ۸۲۵

معرفی کتاب ایالت فارس و قدرت‌های خارجی از مشروطیت تا سلطنت رضاشاه ۸۲۹

بخش دهم: از روزگاران گذشته ۸۳۱

گزیده‌ای از نوشته‌های تاریخی و جغرافیایی

روح‌انگیز کراچی، رقیه آقابالا زاده ۸۳۳

خط جور

سالومه رستم‌پور ۹۴۳

بخش یازدهم: در خاطره‌ها ۹۵۱

اقلیم پارس، قند مکرر

ایرج افشار ۹۵۳

اطلال پارس

ایرج افشار..... ۹۶۰

خاطراتی از کوچه پس کوچه‌های کودکی

مصاحبه با عبدالعلی دست‌غیب..... ۹۶۲

حدیث خوش‌فیروزآباد

ابراهیم قیصری..... ۹۶۸

حاصل‌کندوکاوه‌ای باستان‌شناس آلمانی پروفیسور دیتریش هوف

ترجمه سید سعید فیروزآبادی..... ۹۸۴

خاک نقره‌ای

جواد کراچی..... ۹۹۴

فیروزآباد، از نگاه جهانگردان غربی

روح‌انگیز کراچی..... ۱۰۰۰

سفر به دیار انزوا

روح‌انگیز کراچی..... ۱۰۰۷

نمایه..... ۱۰۱۳

پیشگفتار

ای خانه مهر گر شدم از تو برون
با چشمی اشکبار و قلبی پر خون
سوگند به خاک درت ای درگه مهر
تن بردم و دل نهادم آنجا به درون
منسوب به روزبه پسر دادویه (ابن مقفع)

مطالعه تاریخ و فرهنگ، انسان امروزی را به کجا می‌رساند؟ و دل‌نگرانی در این راه از چیست؟ گذشته‌گرایی یا یافتن راهی به آینده بهتر؟ انحراف از مشکلات روزمره و سرگرم کردن خواننده به گذشته‌ای دست نیافتنی یا آرمانی؟ آگاهی و اشراف بر ریشه‌های تاریخی، فرهنگی، اساطیری، اقلیمی، سیاسی، اقتصادی و تربیتی برای داشتن هویتی ملی؟ درک حقیقت از میان رویدادهای گذشته یا قصه پیشینیان؟

تاریخ، هرچه هست سازنده ملت‌هاست.

بی‌گمان شناخت گذشته فرهنگی محصول دانش و درک همه جانبه از تجربه‌های پیشینیان است، تا انسان امروزی برداشتی درست از جریان تاریخ و فرهنگ خود داشته باشد و آینده را براساس شناخت پی‌ریزی کند و بتواند بحران‌های سیاسی و اجتماعی را از سر بگذراند. در بازنگری پیشینه شکوهمند فرهنگی - تاریخی این بخش از سرزمین ایران هدفی جز روشننگری نبوده است تا خواننده از زوایای مختلف موضوع را بررسی کند و ارزیابی واقع‌بینانه‌ای از

ن فیروز آباد تاریخ، فرهنگ

سرزمینی که در آن زیست می‌کند داشته باشد و با دیدگاهی از سر شناخت و آگاهی بستر تاریخ و فرهنگ سرزمین خود را بشناسد، اما خود را در خاطره گذشته محدود نکند، زیرا آینده، گذشته و حال را توأمان در خود دارد.

به نوشته بیهقی «و غرض من از نوشتن این اخبار آن است تا خوانندگان را فایده‌ای به حاصل آید و مگر کسی را از این به کار آید» و اضافه می‌کند که «چون روزگار دراز برآمدی این اخبار از چشم و دل مردمان دور ماندی و این تجربت تاریخ نیاموختندی».

این کتاب حاصل عشق به زادبوم من است و سالی چند به درازا کشید تا متخصصان هر رشته را بیابم و از آنها درخواست مقاله کنم. خوشبختانه عده‌ای از فرهیختگان پذیرفتند و نوشته‌های ارزشمندشان زینت بخش این کتاب شد. شوربختانه بعضی نپذیرفتند، یا فرزانه‌ای که مرگ مهلت نوشتن را از آنها گرفت و جای نوشته‌های ارزشمندشان در این کتاب خالی است، دانشمندانی چون شادروان استاد ایرج افشار که قول نوشتن کتیبه‌ای اسلامی در فیروزآباد را داده بود و دکتر مسعود آذرنوش، ریاست پژوهشکده باستان‌شناسی، که قصد داشت گزارشی درباره آخرین حفاری گور را بنویسد، روحشان شاد.

همه کارهای جهان را در است

مگر مرگ کان را در دیگر است

فردوسی

به هر ترتیب این مجموعه در ۱۱ بخش گردآوری شد. نخست به بررسی جغرافیای طبیعی اختصاص یافت که لازم بود تا ویژگی‌های اقلیمی آن برای خواننده مشخص شود، فصل دوم جغرافیای تاریخی و پیشینه شهر و رویدادهایی که بر این ناحیه و مردمان آن رفته است. بخش سوم به بررسی آثار تاریخی باقی مانده از سده‌های پیشین و ارزش باستان‌شناسی این آثار پرداخته شد. بخش چهارم جغرافیای اقتصادی با ذخایر گاز و بی‌بهره بودن این منطقه از مزایای اقتصادی آن، که می‌توانست پُربارتر باشد اما متخصص این بخش را دیر یافتم. بخش پنجم جغرافیای انسانی و فرهنگ عامه غنی آن است. بخش ششم در بررسی زبان و گونه فیروزآبادی است با واژه‌های فراوانی از زبان پهلوی. بخش هفتم فرهنگ و ادبیات است با دانشمندانی چون ابن مقفع، مجدالدین فیروزآبادی و... بخش هشتم ساختار کنونی شهر. بخش نهم ایل قشقایی.

بخش دهم فیروزآباد در تاریخ، گزیده نوشته‌هایی از گذشته تاکنون و بخش یازدهم در خاطره‌هاست...

شکر که این نامه به عنوان رسید

پیشتر از عمر به پایان رسید

نظامی گنجهای

فیروزآباد با جاذبه‌های تاریخی ارزشمندی چون کاخ، طاق، آتشکده، قلعه دختر، منار، چهارطاق‌ها، شهر دایره‌ای دوره ساسانی و قدیمی‌ترین رصدخانه دوره اسلامی و جاذبه‌های طبیعی می‌تواند به عنوان قطب گردشگری تاریخی، طبیعت گردی، ورزشی (کوهنوردی)، روستایی و عشایری و حتی گردشگری دریایی به سبب نزدیکی با خلیج فارس سهم عمده‌ای در بهبود صنعت گردشگری جنوب کشور داشته باشد و از این‌روست که لزوم توجه مسؤولان کشور به نگهداری از میراث ملی و فرهنگی و همچنین توجه برنامه‌ریزان فرهنگی به تدریس تاریخ محلی اجتناب ناپذیر به نظر می‌رسد، آن‌هم در موقعیتی که قدرت‌مداران جهانی با برنامه هویت زدایی، سعی در نابودی گذشته سرزمین‌های تاریخی دارند.

این مجموعه با یاری اهالی فرهنگ و ادب و یاران فرهنگ‌دوست نوشته و گردآوری شد. سپاس خود را تقدیم یکایک نویسندگان فرزانه مقالات می‌کنم که بدون یاری آنها این کار انجام نمی‌گرفت. بی‌گمان این کتاب کاستی‌های فراوان دارد، اما خواسته ام جز این بود.

امید است این کتاب پاره‌ای از فرهنگ و تاریخ این بخش از ایران را نشان داده باشد و انگیزه‌ای در نسل جوان برای پاسداری از میراث گذشتگان و ارزش‌های این سرزمین به وجود آورده باشد. در پایان از جناب آقای ناصر زعفرانچی مقدم مدیر کاردان انتشارات پژوهشگاه و همکاران ایشان سپاسگزاری می‌کنم و مجموعه را به مردم با صفای شهرم فیروزآباد پیشکش می‌کنم.

روح‌انگیز کراچی

آبان ۹۵

rohanguzkarachi@gmail.com

بخش نخست

جغرافیای طبیعی

جغرافیای طبیعی

وسعت

حدود

کوه‌ها

رودها

آب و هوا

پوشش گیاهی و جانوری فیروزآباد

جغرافیای طبیعی

ستاره محمد حسنی

کارشناس ارشد محیط زیست

موقعیت جغرافیایی، وسعت و حدود

فیروزآباد در جنوب غربی استان فارس با مساحتی حدود ۳۵۷۵ کیلومتر مربع، ۲/۹ درصد کل مساحت خاکی استان فارس را به خود اختصاص داده است. موقعیت جغرافیایی آن ۵۲ درجه و ۳۴ دقیقه و ۱۵ ثانیه طول شرقی و ۲۸ درجه و ۵۰ دقیقه و ۳۰ ثانیه عرض شمالی است. فیروزآباد در فاصله ۹۵ کیلومتری شیراز، مرکز استان قرار دارد. فیروزآباد از نظر توپوگرافی کوهستانی، دارای تپه‌ماهور و دشت دامنه‌ای است که ارتفاعات عمده آن به دنبال رشته‌کوه‌های زاگرس به صورت دو رشته در جهت شمال غربی تا جنوب شرقی کشیده شده است. مرتفع‌ترین نقطه آن در ۳۱۶۷ متری سطح دریا (کوه سفیدار)، حد وسط آن در ۱۳۲۷ متری سطح دریا (فیروزآباد) و پست‌ترین نقطه آن ۸۰۰ متر (کنار سیاه) است. ارتفاع متوسط این شهرستان از سطح دریا، ۱۶۰۰ متر است و مهم‌ترین رشته کوه‌های شهرستان عبارتند از:

رشته کوه پادنا: این کوه، از مشرق روستای سریزجان تا شمال روستای جبل انارویه، از سوی شمال غرب به سوی جنوب شرقی کشیده شده و از آنجا به کوه هایقر و سپس به کوه قندیل می‌پیوندد و با هم، رشته کوهی به طول ۶۷ کیلومتر و عرض ۶ تا ۱۰ کیلومتر به وجود

۴ فیروز آباد تاریخ، فرهنگ

می‌آورند. بلندترین قله آن ۲۸۹۱ متر ارتفاع دارد که در ۱۴ کیلومتری جنوب شرقی فیروزآباد قرار دارد.

کوه اقر (هایقر): در ۳۸ کیلومتری جنوب شرقی فیروزآباد، در منطقه قیر و کارزین، با ارتفاع ۲۱۵۰ متر قرار گرفته است.

کوه فراشبند: در ۳۱ کیلومتری شمال غربی شهرستان؛ در منطقه فراشبند، با ارتفاع ۲۷۸۰ متر واقع شده است. این کوه، از شمال غربی به کوه گورم و از جنوب به کوه‌های تنگ حیدر و ده‌بین می‌پیوندد و با هم، رشته کوهی به طول ۶۲ کیلومتر و عرض بین ۵ تا ۱۴ کیلومتر را تشکیل می‌دهند.

کیلاغ کوه: این کوه در ۴۷ کیلومتری جنوب غربی شهرستان فیروزآباد، با ارتفاع ۱۷۷۷ متر قرار گرفته است.

رودخانه‌ها

رودخانه فیروزآباد: امتداد رودخانه حنیقان در این شهرستان است که پس از گذشتن از تنگ کارزین در منطقه فراشبند، نام رودخانه شور دهرم را به خود می‌گیرد و در منطقه دژگاه، رودخانه‌ای به همین نام به آن می‌پیوندد و با نام رودخانه فیروزآباد از این شهرستان خارج می‌شود.

رودخانه قره‌آغاج: از کوه‌های چهل چشمه در شیراز، سرچشمه می‌گیرد و پس از گذر از شهرستان و پیوستن شاخه شور چهارم به آن، وارد شهرستان فیروزآباد شده و در منطقه قیروکارزین، نام قیروکارزین را به خود می‌گیرد. سپس در منطقه دژگاه، نام دژگاه را به خود گرفته و به رودخانه فیروزآباد می‌ریزد.

موقعیت آب و هوایی

شهرستان فیروزآباد از نظر آب و هوایی به ناحیه بیابانی غرب آسیا تعلق دارد؛ آب و هوای آن در دره‌ها و دشت‌ها گرم تا معتدل مایل به گرم و در ارتفاعات معتدل است و از نظر بارندگی

جغرافیای طبیعی ۵

جزء نواحی خشک تا نیمه خشک محسوب می‌گردد. اما با توجه به عوامل جغرافیایی، از جمله ناهمواری‌ها، پوشش گیاهی، بادهای باران‌آور غربی و بادهای موسمی تابستان، می‌توان این منطقه را به سه ناحیه آب و هوایی تقسیم کرد:

(الف) ناحیه گرم و خشک: شامل دشت‌های جنوبی شهرستان از جمله دشت کنار سیاه، دهرود، پنجشیر و بابا نجم.

(ب) ناحیه سرد کوهستانی: این ناحیه ارتفاعات کوه‌های پادنا، از ارتفاعات ملایفله تا ارتفاعات چشمه بهروزی، ارتفاعات کوه شاه‌نشین و تخته گیلکی، ارتفاعات کوه دشت کل و برز، ارتفاعات کوه سفیدار و خرمن‌کوب و نیز ارتفاعات کوه‌های کهمره سرخی در بخش میمند را در بر دارد.

(ج) ناحیه معتدل: این ناحیه آب و هوایی متغیر دارد و بخش مرکزی شهرستان و میمند از این نوع آب و هوا برخوردارند.

میزان بارندگی سالانه

میانگین بارندگی شهرستان فیروزآباد، طی سال‌های ۷۱-۸۱ به طور متوسط ۷۴۳/۱ میلی‌متر در سال بوده است و بیشترین متوسط بارندگی در طول ۱۰ سال، ۱۵۳/۶ میلی‌متر در آذرماه می‌باشد. طبق گزارش هواشناسی استان فارس در سال ۱۳۹۱ میزان بارندگی ۴۶/۶ میلی‌متر بوده است.

پوشش گیاهی منطقه

استان فارس با ۱۲۲۶۰۹ هکتار وسعت و دارا بودن ۷/۵ درصد از وسعت کل کشور، پنجمین استان وسیع در سطح کشور می‌باشد. این استان از لحاظ کاربری اراضی دارای تنوع زیادی می‌باشد، این تنوع در شهرستان‌های استان نیز بسیار چشمگیر می‌باشد، لذا در ادامه به بررسی این تنوع در سطح شهرستان می‌پردازیم.

شهرستان فیروزآباد، با ۳۵۵۸۶۶ هکتار وسعت، ۲/۹ درصد از وسعت استان را در بر می‌گیرد. از لحاظ کاربری اراضی، ۶۲ درصد از مساحت شهرستان (۲۲۱۵۰۵ هکتار) را جنگل در برگرفته

۶ فیروز آباد تاریخ، فرهنگ

است (۱۰ درصد از جنگل‌های استان در این شهرستان قرار دارد).

همچنین ۱۴/۶۳ درصد از اراضی بیشه‌زار و درختچه‌زار استان، در شهرستان فیروزآباد می‌باشد که این اراضی ۱۵۵۰ هکتار (۰/۴۴ درصد) از مساحت شهرستان را در بر می‌گیرد.

در زیر، جدول کاربری اراضی شهرستان فیروزآباد، در سال ۱۳۸۲ با توجه به نقشه‌های ماهواره‌ای ارائه شده است.

**جدول کاربری اراضی شهرستان فیروزآباد با توجه به نقشه‌های ماهواره‌ای
(در سال ۱۳۸۲)**

«واحد: هکتار»

عنوان	مساحت	درصد به شهرستان	درصد عنوان در استان
اراضی بدون پوشش با بیرون‌زدگی سنگی	۱۹۴۳	۰/۵۵	۰/۴
زراعت و باغ دیم	۱۲۷۹۳	۳/۵۹	۷/۷۳
جنگل انبوه (متراکم)	۴۷۰۴	۱/۳۲	۷/۹۸
جنگل نیمه انبوه (نیمه تراکم)	۵۹۰۳۸	۱۶/۵۹	۱۰/۹۸
جنگ تنک (کم تراکم)	۱۵۷۷۶۳	۴۴/۳۳	۹/۷۸
زراعت و باغات آبی	۴۷۶۱۲	۱۳/۳۸	۲/۹۶
سطوح آبی	۰	۰	۰
باتلاق	۰	۰	۰
جنگل‌های دست کاشت	۰	۰	۰

پوشش جنگلی

جنگل‌های شهرستان به سه دسته تقسیم می‌شوند:

الف) جنگل‌های زاگرس:

این نوع پوشش جنگلی ادامه جنگل‌های زاگرس و به عبارتی تیپ مناطق سرد است که در ارتفاعات بیش از ۲۰۰ متر چون منطقه کهمره سرخی، حوزه فیروزآباد تا دامنه‌ها، از ارتفاعات کوه‌های وحدت‌آباد تا گردنه کیمیلی، قسمتی از ارتفاعات کوه سفیدار، کوه پادنا، کوه برز، روستای رئیسی و بلندی‌ها و ارتفاعات چشمه بلوقو و دشت گرم و بلندی‌های بیروکان را شامل می‌شود. بیشترین پوشش درختی آن از نوع بلوط و در سطحی معادل ۳۰ هزار هکتار از جنگل‌های شهرستان است.

درختان جنگلی بلوط که از سه گونه غالب *Quercus persica* و *Q. Ibani* و *Q. branti* و گونه‌های دیگرند، علاوه بر حفظ آب و خاک، محلی برای تأمین علوفه، و ایجاد خواص زیست‌محیطی ویژه در منطقه، استفاده دیگری هم در طب دارند. میوه بلوط از دیرباز کاربرد صنعتی و دارویی فراوان داشته است. گونه ارس و گونه کیکم از جمله درختان جنگلی ارتفاعات این شهرستان محسوب می‌شوند.

ب) جنگل‌های ایران تورانی:

درختان جنگلی بنه، بادام وحشی، ارژن، کیکم، مورد، زالزالک، اورس، گلابی وحشی، درختچه تنگرس، خشک و گونه‌های گون، پوشش جنگلی بخشی از حوزه شهرستان را تشکیل می‌دهند. در ارتفاعات کوهستانی و دشت‌های دامنه‌ای از جمله ارتفاعات کوه سفیدار، کوه پادنا، جنگل تلخاب، کوه برز، دشت کل، ارتفاعات هابقر، آسیاب بادی، قلعه سهره، ملایفهله، دشت موک، پرکارد، دوتو خشک و تل سرخ نیز پوشش جنگلی به چشم می‌خورد. از لحاظ موقعیت جغرافیایی بیشترین وسعت منطقه جنگلی این ناحیه را جنگل‌های ایران تورانی با پوشش گیاهی مناطق معتدل در بر گرفته است که ۶۰ هزار هکتار از عرصه‌های جنگلی شهرستان را شامل می‌شود. محصول این پوشش، به دلیل کاربردی که در داروسازی، صنایع رنگرزی و تولید عطر دارد، از ارزش اقتصادی بسیار بالایی برخوردار است.

ج) جنگل‌های خلیج عمانی:

رویشگاه این نوع جنگل که خاص مناطق گرم و خشک است، بیشتر در قسمت‌های جنوبی شهرستان، جنوب شرقی و جنوب غربی دشت‌های کنار سیاه، خورو، جهنو، دهرود، پنجشیر و بابانجم است. پوشش این ناحیه بیشتر از نوع درختان کنار، ریمک و گز است. از درختچه‌ها نیز قیج و استبرق و کهورک و... بیشتر به چشم می‌خورند. این گیاهان ارزش اقتصادی فراوان دارند؛ از جمله از برگ کنار می‌توان در تولید برگ سدر استفاده کرد که شوینده خوبی است.

پوشش مرتعی شهرستان

در شهرستان فیروزآباد حدود ۲۰۰ هزار هکتار مرتع در اراضی دامنه‌ای، دشت‌ها، و اراضی کوهستانی، از نوع تیپ آنوس، استراگالوس، قیج - درمنه و بهمن درمنه وجود دارد. این مرتع‌ها به حفظ خاک، تولید فرآورده‌های فرعی مرتعی، صنعتی، دارویی، تولید علوفه، زنبورداری و نگهداری اکوسیستم کمک می‌کنند.

این مراتع زیستگاه حیات وحش و موجودات مفیدی هستند که باعث چرخه اکوسیستم طبیعت می‌شوند و از سویی دیگر وجود همین مراتع از بیابانی شدن و حرکت شن‌های روان در مناطق گرمسیری جلوگیری می‌کند. این مراتع بیشتر در منطقه مهکویه، کوه سفیدار، کوه برز، کوه پادنا، کوه کی‌زرین (تخته گیلکی)، شاه‌نشین، کوه ملایفهله و کوه‌های کهمره سرخی وجود دارند.

مناظر و چشم‌اندازهای طبیعی

الف) جنگل‌ها و مراتع سرسبز: جنگل دشت موک، جنگل تلخاب میمند، جنگل‌ها و مراتع کوه برز، قلعه سهره، دشت کل، جنگل‌ها و مراتع کوه سفیدار، تنگ آتشیگاه، جنگل و مراتع کوه پادنا و ملایفهله، جنگل کوه داسی و جنگل‌های بلوط کهمره سرخی.

ب) چشمه‌سارها و آبشارها: از جمله چشمه خرقة و آبشار، چشمه زنجیران، چشمه‌های کوه سفیدار، چهل چشمه حنیفان، چشمه تنگاب، چشمه بلقو، چشمه آبگرم کنارسیاه، مناظر بکر

تنگ هایقر و تنگ رودبال، قنات و چشمه تنگ آتسگاه میمند، قنات و چشمه شبانکاره.

گیاهان دارویی و صنعتی

نوع اقلیم و آب و هوای چهار فصل شهرستان، شرایط و بستر مناسبی را برای رشد انواع گیاهان، به ویژه گیاهان دارویی و صنعتی، فراهم ساخته است. برخی از این گونه ها از نظر ارزش تجاری اهمیت بیشتری دارند. گونه های معروف عبارت اند از:

آویشن، درمنه، انغوزه، کتیرا، اکالیبتوس، بادام کوهی، بنه، کلخنگ، گل گاوزبان، کاسنی، بومادران، زیره، بابونه، گل نرگس، زرشک، نعنای و پونه وحشی، خارشتر، خاک شیر، مورد، پونه سرخ، پرموسیر، کاردی، جاشیر، پیاز کوهی، روناس، آب اندیل، شیرین بیان و تلخ بیان، قارچ کوهی، انجیر وحشی، ارژن، اورس، زربین و ریواس، درخت سدر یا کنار.

مناطق حفاظت شده و شکار ممنوع پادنا و مل بلند و مله گاله

وسعت منطقه حفاظت شده پادنا ۵۱۳۳۴ هکتار، با طول جغرافیایی '۵۱۴۷° تا '۵۱۱۶°، عرض جغرافیایی '۳۱۱۳° تا '۳۰۵۶° در شمال و شمال شرقی شهرستان فیروزآباد واقع گردیده است و جاده آسفالت شیراز - فیروزآباد در مجاورت آن قرار دارد و رودخانه جاری فیروزآباد نیز در قسمت غربی منطقه قرار گرفته است و از سال ۱۳۷۳ منطقه شکار ممنوع اعلام شده است. از نظر اقلیمی و توپوگرافی منطقه ای است کوهستانی و صخره ای و دارای دره های عمیق همراه با پوشش گیاهی کاملاً مناسب و دارای شرایط زیستگاهی و چشمه آبشخورهای مناسب. حداقل بارندگی ۲۵۰ میلی متر و حداکثر ۵۰۰ میلی متر. حداقل درجه حرارت صفر درجه و حداکثر ۳۵ تا ۴۰ درجه سانتی گراد می باشد. حداقل ارتفاع ۱۳۰۰ متر و حداکثر ۲۸۹۱ متر از سطح دریای آزاد می باشد. منطقه کوهستانی شکارممنوع مل بلند نیز با وسعت ۱۵۷۰۳ هکتار در محور شیراز فیروزآباد واقع گردیده است و ارتفاع بلندترین قله آن ۲۹۳۰ متر و بخش دشت آن به زراعت و باغداری اختصاص دارد. آب و هوای منطقه معتدل و دارای بارندگی متوسط ۲۰۰ میلی متر می باشد. دو چشمه طبیعی در منطقه وجود دارد. پوشش جنگلی مناسب و زیبای آن در ارتفاعات و دامنه های دشت موک از اواسط اسفند ماه تا اواخر فروردین چشم انداز بدیعی دارد. تنگ

زنجیران و چهل چشمه و منطقه تفرجگاهی حنیفان در اطراف از جاذبه‌های طبیعی این منطقه است.

پوشش گیاهی

پوشش گیاهی عمدتاً شامل درختان جنگلی: بنه (پسته وحشی)، ارژن و بادام تلخ (به گویش محلی الوک)، کلخنگ، کیالک، کیکم، تنگس، زیتون، ارس، داغداغان، ارژن، زالزالک و گیاهان مرتعی یکساله و چند ساله، انواع گون، آویشن، شیرین بیان، درمنه و گونه‌های علفی یکساله از خانواده گرامینه و لگومینوز است.

حیات وحش

پستانداران: کل و بز، قوچ و میش، گراز، گرگ، کفتار، گربه وحشی، روباه، شغال، تشی، خرگوش.

پرنده‌گان: کبک، تیهو، کبوتر جنگلی، قمری، دارکوب، هدهد، سنگ چشم، کلاغ، پرستو، گنجشک و خانواده گنجشک، دلیجه، چک‌چک کوهی، کمر کولی، سهره معمولی، سبز قبا، کلاغ زاغی، لک لک، زنبورخوار و پرنده‌گان شکاری.

خزندگان: مار، عقرب، سوسمار.

کتابنامه

ثابتی، حبیب‌الله. ۱۳۵۵. جنگل‌ها، درختان و درختچه‌های ایران. سازمان تحقیقات کشاورزی و منابع طبیعی.

جعفری، عباس. ۱۳۷۶. گیتا شناسی. تهران: سازمان گیتا شناسی، ج ۱، ص ۵۸۱ و ج ۲، ص ۴۹۶.

جلیلی، عادل؛ و همکاران. ۱۳۸۱. نگرشی بر فلور و پوشش گیاهان بیابان‌های ایران.

حسین‌زاده، عبدالرحمن؛ و همکاران. ۱۳۷۵. کتاب سال گیاهان دارویی. مؤسسه تحقیقات جنگل‌ها و مراتع کشور.

تقسیمات کشوری: شهرستان فیروزآباد

شهرستان فیروزآباد مرکز شهر فیروزآباد است، از شمال به شهرستان‌های شیراز و کازرون، از جنوب به شهرستان لار و لامرد، از شرق به شهرستان‌های جهرم و لار و از غرب به استان بوشهر محدود می‌شود. بر اساس آخرین تقسیمات کشوری (سال ۱۳۸۴) این شهرستان دارای دو بخش (مرکزی و میمند) ۲ نقطه شهری (میمند، فیروزآباد) و ۵ دهستان (پر زیتون، خواجه‌ای، دادنجان، احمدآباد و جایدشت) می‌باشد.

همچنین این شهرستان دارای ۲۷۱ پارچه آبادی است که ۱۷۴ پارچه آبادی مسکونی و ۹۷ پارچه خالی از سکنه می‌باشد. فاصله مرکز شهرستان تا مرکز استان ۹۸ کیلومتر است. طبق قانون تقسیمات کشوری شهرستان فیروزآباد در سال ۱۳۲۲ ایجاد و به تصویب هیأت محترم دولت رسیده است.

شهرستان / بخش	نام شهر	نام دهستان	تعداد آبادی		
			جمع	دارای سکنه	خالی از سکنه
فیروزآباد			۲۷۱	۱۷۴	۹۷
بخش مرکزی	فیروزآباد		۱۴۴	۹۹	۴۵
		احمدآباد	۸۵	۵۸	۲۷
		جایدشت	۵۹	۴۱	۱۸
بخش میمند	میمند		۱۲۷	۷۵	۵۲
		پر زیتون	۳۵	۱۴	۲۱
		خواجه‌ای	۷۲	۴۴	۲۸
		دادنجان	۲۰	۱۷	۳

بخش دوم

جغرافیای تاریخی و پیشینه شهر

فیروزآباد پیش از تاریخ
جغرافیای تاریخی اردشیر خرّه در دوره ساسانی - اسلامی
بررسی مرزهای اردشیر خرّه
اردشیر خرّه به روایت شاهنامه
اوضاع تاریخی - سیاسی فیروزآباد از آغاز تا پایان قاجاریه
فیروزآباد در دوران تاریخ معاصر
دارالکتب فیروزآباد
فیروزآباد، شهری به سرسختی اساطیر

فیروزآباد، پیش از تاریخ

سیروس برفی

سرپرست باستان‌شناسی میراث فرهنگی بیشاپور

موضوع اصلی بشر و نخستین انسان یا نخستین زوج بشر و نیز نخستین کسی که بر این جهان فرمانروایی کرده است، پیوسته از موضوعات مورد علاقه اقوام گوناگون بوده است. چارلز داروین بر اساس مشاهدات خود به موضوع خاستگاه انسان پرداخت و برای فرضیه خود دلایل بی‌شماری اظهار داشت. چندی پس از انتشار کتاب‌های وی، اصل انواع در سال ۱۸۵۹ و تبار انسان در سال ۱۸۷۱، جست‌وجوها برای یافتن آثار و بقایای فسیلی از انسان‌های نخستین آغاز شد. در راه یافتن بقایایی از تبار انسان، بقایای فسیلی زیادی از انواع انسان ریخت کشف شد.

شروع دوره پارینه‌سنگی در ایران به‌طور دقیق مشخص نیست ولی پایان آن دوازده هزار سال پیش تخمین زده شده است. انسان‌ها در این دوران به جمع‌آوری غذا مشغول بوده‌اند (بیگلری، ۲۰۰۷). آدمی در این دوره، پس از سنگ، از چوب و استخوان برای ساختن ابزار مورد نیاز خود استفاده می‌کرد. ایران در دوران پارینه‌سنگی مورد توجه قرار گرفته است که در گوشه و کنار آن گروه‌های کوچکی می‌زیسته‌اند.

استان فارس از شناخته‌شده‌ترین مناطق ایران از نظر باستان‌شناسی است و به‌علت دربرگرفتن آثار مهمی مانند تخت جمشید و پاسارگارد و...، از اولین مناطقی بوده که از ابتدای شروع مطالعات باستان‌شناسی در ایران، توجه باستان‌شناسان ایرانی و خارجی را به خود جلب

کرده است. البته بجز دشت میان کوهی مرودشت، که تمرکز حفاری‌ها و بررسی‌های صورت گرفته در آن بیشتر بوده، بیشتر مناطق فارس یا بررسی نشده‌اند یا به معرفی یک اثر شاخص تاریخی یا اسلامی آن اکتفا شده است. این فقدان اطلاعات در دوران پیش از تاریخ بیشتر محسوس بود تا اینکه در دهه اخیر توجه پژوهشگران جوان ایرانی به این مناطق و به‌ویژه در زمینه مطالعه و شناسایی مکان‌های دوره پارینه‌سنگی جلب شد (امیری، ۱۳۷۴؛ برفی، ۱۳۸۷؛ دشتی‌زاده، ۱۳۸۲ و ۱۳۸۵، زیدی و سونکی، ۱۳۸۵؛ شیدرنگ، ۱۳۸۳؛ عطایی، ۱۳۸۵؛ نوروزی، ۱۳۸۴؛ بیگلری، ۲۰۰۷).

شهرستان فیروزآباد در جنوب غربی استان فارس و در ارتفاع تقریبی ۱۳۲۷ متر از سطح دریا واقع شده است. از نظر طبیعی شهرستان فیروزآباد را می‌توان در زمره مناطق کوهستانی به حساب آورد. آب و هوای شهرستان مذکور متنوع و شامل: ناحیه سرد و کوهستانی با زمستان‌های سرد و تابستان‌های معتدل در بخش میمند، ناحیه گرم و خشک، که بخش‌های جنوبی شهرستان را در بر می‌گیرد، و ناحیه معتدل در حومه شهر فیروزآباد است.

آغاز جنبش علیه شاهنشاهی اشکانی به سال ۲۰۵ میلادی بازمی‌گردد، و این همان زمانی است که پاپک، پدر اردشیر، حاکم محلی شهر استخر به نام گوزهر را از تخت به زیر کشید (دریایی، ۱۳۸۲). اما این جنبش زمانی به ثمر نشست که اردشیر منطقه فیروزآباد کنونی را به‌عنوان پایتخت شاهنشاهی، که در سر می‌پروراند، انتخاب کرد (لسترنج، ۱۳۷۷). از این رو نخستین شهری که اردشیر بنا نهاد، اردشیرخوره بود که در دشت فیروزآباد با طرحی مدور ساخت. این شهر که بعدها به شهر گور و فیروزآباد تغییر نام داد، مرکزی برای خلق آثار بزرگ معماری و هنری شد (فارسنامه ابن بلخی، ۱۳۷۴). به همین خاطر برای علاقه‌مندان به دوره باستان، به‌ویژه باستان‌شناسان، این منطقه برای آثار دوره تاریخی آن اهمیت داشت و کمتر کسی به دوره پیش از تاریخ منطقه فیروزآباد توجه می‌کرد.

رضا نوروزی در بررسی سال ۱۳۸۳ شمسی خود در شهرستان فیروزآباد، برای نخستین بار به آثار باستانی دوره پیش از تاریخ این منطقه توجه نشان داد و در گزارش خود تعدادی از این آثار را ثبت کرد (نوروزی، ۱۳۸۴). گزارش باستان‌شناسی فیروزآباد که نوروزی منتشر کرد، مبنایی شد برای پژوهشگران که بنابر علاقه و تخصص خود بر روی دوره‌ای خاص پژوهش انجام دهند. از

جمله این پژوهش‌ها باید به بررسی پارینه‌سنگی فیروزآباد توسط نگارنده در سال ۱۳۸۴، و همچنین بررسی نقوش صخره‌ای پناهگاه صخره‌ای آبدوزو توسط نگارنده، طاهر قسیمی، و رضا نوروزی که در سال ۱۳۸۵ انجام شد، اشاره کرد (قسیمی و دیگران، ۱۳۸۹).

اشکفت گاوی تنگاب، شاهی بر دوره پارینه‌سنگی فیروزآباد

در پاییز ۱۳۸۴ با هدف شناخت استعدادهای بالقوه دشت فیروزآباد، برای استقرارهای دوره پارینه‌سنگی در این دشت میان‌کوهی، یک بررسی شش روزه انجام شد. منطقه مورد بررسی از لحاظ زمین‌شناسی بخشی از زاگرس چین‌خورده است و واحدهای سنگ‌چینه‌ای دالان و ژستک را در خود دارد (جعفری، ۱۳۶۸). به علت زمین‌ریخت‌شناسی منطقه فیروزآباد، که در بخش چین‌خورده زاگرس واقع شده است، این بخش در ادبیات زمین‌ریخت‌شناسی، زاگرس له‌شده نامیده می‌شود (محمودی و دوبخشری، ۱۳۷۸). در این منطقه غار یا پناهگاه صخره‌ای، چنان‌که در دیگر بخش‌های زاگرس دیده می‌شود، وجود ندارد. از این رو فقط در بخش‌هایی که برون‌زد صخره‌های آهکی رگه‌های کمتری دارد، غارهای کم‌عمق و پناهگاه‌های صخره‌ای تشکیل شده است. گروه دیگر از محوطه‌های پارینه‌سنگی فیروزآباد شامل صخره‌های عظیم تک‌افتاده است. تنگاب فیروزآباد، که تنها تنگه ورودی به دشت فیروزآباد از سمت شمال غرب است، این ویژگی را دارد که در صخره‌های آهکی دیواره خود غارهای کم‌عمقی تشکیل دهد.

اشکفت گاوی که تنها محوطه مهم شناسایی‌شده در فیروزآباد است، در همین تنگه واقع شده. این محوطه در موقعیت جغرافیایی ۵۲ درجه و ۳۱ دقیقه و ۵۶۴ ثانیه طول شرقی و ۲۸ درجه و ۵۲ دقیقه و ۲۳۲ ثانیه عرض شمالی در ارتفاع ۱۴۰۶ متر از سطح دریا در دره تنگاب، سمت راست رودخانه و به موازات تونلی که بنای نقاره‌خانه - از بناهای دوره ساسانی - روی آن واقع شده است، قرار دارد. اشکفت گاوی نزدیک رودخانه قرار دارد و در عین حال چشم‌انداز نسبتاً وسیعی نسبت به دره دارد و به دلیل وجود بعضی رگه‌ها در میان سنگ آهک و همچنین عوامل طبیعی و نوع سنگ، قسمت‌های زیادی از غار دچار فرسایش شده است (تصویر ۱) (شکل ۱ و ۲). عرض دهانه اشکفت گاوی ۲۸ متر، عمق آن ۲۰ متر و ارتفاع دهانه آن در حدود ۱۸ متر است. در بدنه درونی این غار حفره‌های کوچک و بزرگی دیده می‌شود که به تصور کاشف این

محوطه، محل مناسبی برای نشستن و در امان ماندن از خطر حیوانات وحشی است (نوروزی، ۱۳۸۴). بقایای سنگچینی در جلو دهانه این اشکفت دیده می‌شود که به نظر می‌رسد اخیراً عشایر برای نگهداری گله‌های دام، این دیواره سنگچین را در این بخش از محوطه ایجاد کرده باشند. غارها - پناهگاه‌هایی که در دوران پیش از تاریخ مأمّن گروه‌های انسانی شکارگر و گردآورنده غذا بوده است - در دوران تاریخی و به‌ویژه اواخر دوره اسلامی به‌عنوان مناسب‌ترین محل‌ها برای نگهداری گله‌های دام عشایر مورد استفاده قرار می‌گرفته است. دیواره‌های سنگچین در جلو دهانه غار و پناهگاه‌های صخره‌ای، و همچنین لایه‌های نسبتاً ضخیم فضولات گله‌های بز و گوسفند در این محوطه‌ها، و به‌ویژه در استان فارس دلیلی بر این ادعاست. از لحاظ تراکم مصنوعات سنگی، که شامل ابزارهای سنگی نیز می‌شود، اشکفت گاوی مهم‌ترین محوطه پارینه‌سنگی شناسایی شده در فیروزآباد است. مصنوعات سنگی برداشت شده از این محوطه در دو مرحله گردآوری شده‌اند؛ نخست در زمان شناسایی این محوطه و سپس هنگام بررسی پارینه‌سنگی فیروزآباد. مصنوعات سنگی گردآوری شده شامل خراشنده‌ها، سنگ مادرها، تیغه‌ها و ریز تیغه‌ها می‌شوند (شکل ۳).

براساس ریخت‌شناسی مصنوعات سنگی گردآوری شده، گاه‌نگاری این محوطه به دو دوره فراپارینه‌سنگی و دوره نوسنگی تقسیم می‌شود. دست‌ساخته‌های سنگی متعلق به دوره فراپارینه‌سنگی با ویژگی صنعت ابزارسازی زرزی است^۱. در فارس دوره نوسنگی بلافاصله پس از دوره فراپارینه‌سنگی ادامه یافته است و شواهد استقرارهای این دوره عموماً در غارها و پناهگاه‌های صخره‌ای این استان قابل مشاهده است (برفی، ۱۳۸۶).

اشکفت تنگاب

انواع نخست انسان‌ریخت‌ها فقط در قاره آفریقا می‌زیستند. حدود ۱۸۰۰۰۰۰ سال پیش انسان‌ریخت‌ها (همو ارکتوس یا انسان‌ریخت راست قامت) از قاره آفریقا خارج شدند و به اروپا و

۱. صنعت «ابزارسازی زرزی» را نخستین بار پروفسور دروتی گارود در سال ۱۹۲۸ در غار «زرزی» در شمال کردستان ابداع کرد.

آسیا مهاجرت کردند. تغییرات اقلیمی باعث شد تا نیمکره شمالی زمین چهار دوره یخبندان را پشت سر گذارد و انسان ریخت‌ها در این دوره‌های یخبندان مجبور بودند برای حفظ خود از سرمای شدید، در دشت‌ها پناهگاه بسازند و یا به غارها و پناهگاه‌های صخره‌ای در دل کوه‌ها پناه ببرند. از این رو طبیعی است که پژوهشگران برای یافتن دست‌ساخته‌های انسان ریخت‌ها، به‌ویژه در اروپا و آسیا، غارها و پناهگاه‌های صخره‌ای را بررسی کنند. در یک تقسیم‌بندی که باستان‌شناسان بر اساس مواد باستان‌شناختی انجام داده‌اند، تا پیش از عصر برنز، تاریخ بشر را «عصر سنگ» می‌نامند. دوران سنگ، خود به سه دوره پارینه‌سنگی (پارینه‌سنگی قدیم، پارینه‌سنگی میانه، پارینه‌سنگی جدید)، فراپارینه‌سنگی، و نوسنگی (نوسنگی بدون سفال و نوسنگی با سفال) تقسیم می‌شود.

این غار در موقعیت جغرافیایی ۵۲ درجه و ۳۲ دقیقه و ۲۱۸ ثانیه طول شرقی، و ۲۸ درجه و ۵۵ دقیقه و ۱۴۹ ثانیه عرض شمالی و در ارتفاع ۱۵۳۰ متری از سطح دریا است؛ در محدوده قلعه دختر و مشرف به دره تنگاب، بالای محلی که نقش تاج‌ستانی اردشیر هجاری شده. در این محوطه به علت فرسایش زیاد دامنه و انباشته‌ای از فضولات حیوانی در بستر آن، مصنوعات سنگی گردآوری نشده است. دهانه غار نزدیک ۱۵ متر عرض دارد و ارتفاع دهانه آن ۵ متر است. تعداد زیادی سنگ فروافتاده در کف غار دیده می‌شود.

در ابتدا ذکر این نکته لازم است که نقوش به دلیل قرار گرفتن در معرض عوامل طبیعی مانند فرسایش و درز و شکاف‌های ناشی از شکستگی صخره، به شدت آسیب دیده و بخش‌هایی از آنها از بین رفته است. این آسیب‌دیدگی‌ها به نحوی است که ما را در توصیف و شناسایی نقش دچار مشکل کرده است و توصیف آنها با تردید همراه است. شاید هدف تصویرگر یا تصویرگران از ایجاد این نقوش، به نمایش درآوردن اشکال مختلف حیوانی در پس‌زمینه طبیعت محیط اطرافشان بوده باشد. به عبارت دیگر، زمانی که تصویرگر سعی در به تصویر کشیدن موضوعی خاص - مثلاً یک حیوان اسب‌سان - داشته است، به احتمال، موضوع نقش را به‌طور مستقیم مشاهده نمی‌کرده؛ بلکه تصویر در ذهن او نقش بسته بوده. تصویرگر پناهگاه صخره‌ای لشکر موصولو موضوع نقش را در محیطی به تصویر می‌کشیده که قبلاً در آن مشاهده‌اش کرده است. مثلاً یک حیوان از تیره اسب‌سانان را در محیط بیشه‌مانندی، که پیشتر در ذهنش نقش بسته

بود، مجسم کرده و آن را بر دیوارهٔ صخره رسم می‌کرد.^۱

در میان نقوش صخره‌ای لشکر موصولی نقشی دیده می‌شود که شاید هدف آن نشان دادن کوچ پرندگان است. تصاویر پرواز پرندگان برای ما آشنا است. هر یک از ما در دوران خردسالی برای به تصویر کشیدن پرواز یا کوچ پرندگان تصاویری را می‌کشیدیم که بسیار به تصاویر استلیزه‌ای شبیه است که بر روی سفال‌ها و صخره‌ها طراحی شده‌اند.

در کنار این نقش‌ها، در مرکز سقف پناهگاه تصویری نامفهوم، که به نظر تصویر حیوانی است، دیده می‌شود. رنگ این نقش قرمز مایل به قهوه‌ای است. همچنین در کنار این نقوش اشکال نامشخص هندسی و غیر هندسی هم دیده می‌شود. نکتهٔ جالب توجه در مورد این نقوش تزئینات لکه انگستی است که در درون و بیرون بعضی از نقش‌ها مشاهده می‌شود. نمونهٔ این نوع تزئینات در نقاشی‌های پارینه‌سنگی فرانسه، مانند مارسالس، دیده می‌شود که در آن محوطه این نقطه‌ها فقط با انگشتان دست گذاشته شده است. اهداف تصویرگر یا تصویرگران از ترسیم این مجموعه نقوش چه بوده و قصد القای چه مفاهیمی را داشته‌اند، بر ما پوشیده است. فقط با احتمالات ضعیف ذکر شده، می‌توان در مورد آن صحبت کرد. شاید هدف از ترسیم این نقوش برای آنها بیان حالتی نمادین از محیط اطراف، یا نشان دادن بخشی از مراسم مذهبی و آیینی بوده که از طریق آن در پی اطمینان بخشیدن به تداوم زندگی و بقای خویش بوده‌اند. به علت فاصلهٔ زیاد زمانی که از ترسیم این نقوش سپری شده، نمی‌توان انتظار داشت اعتقادات نهفته در آنها، تا زمان حال باقی مانده باشد. البته نباید از مطالعات مردم‌شناسی در این منطقه غافل بود، چراکه در زمان کنونی هم در بیشتر نواحی فارس به‌مانند گذشته‌های دور جوامع کوچرو ساکن هستند که مطالعهٔ دقیق این جوامع از جنبه‌های مختلف می‌تواند ما را در تفسیر بهتر این آثار یاری رساند.

پناهگاه صخره‌ای آبدوزو

پناهگاه صخره‌ای آبدوزو در موقعیت جغرافیایی ۹۲/۲ درجه و ۵۰ دقیقه و ۵۲ ثانیه طول

۱. البته این توصیف‌ها همه با تردید همراه است و صرفاً نظر شخصی نگارنده دربارهٔ نقوش آبدوزو است. شاید خوانندگان به‌کلی با این نظر مخالف باشند.